

Artur Andrzejuk

Tomizm konsekwentny na Międzynarodowym Kongresie Tomistycznym w Rzymie

Studia Philosophiae Christianae 40/1, 291-299

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wzięło udział 85 studentów Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW.

Z powodu trudności finansowych, lokalowych i organizacyjnych dalsza część działalności Sekcji w semestrze letnim roku akademickiego 2002/2003 została zawieszona.

ARTUR ANDRZEJUK

Instytut Filozofii UKSW, Warszawa

TOMIZM KONSEKWENTNY NA MIĘDZYNARODOWYM KONGRESIE TOMISTYCZNYM W RZYMIE

W dniach od 21 do 25 września 2003 roku Papieska Akademia św. Tomasza z Akwinu (PAST) oraz Międzynarodowe Towarzystwo św. Tomasza z Akwinu (SITA) zorganizowały w Rzymie kolejny Międzynarodowy Kongres Tomistyczny, odbywający się w watykańskim Palazzo della Cancelleria oraz na Papieskim Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu, zwanym „Angelicum”. Kongres nosił tytuł: *Humanizm chrześcijański w trzecim tysiącleciu w świetle myśli św. Tomasza (Christian Humanism in the Third Millennium: The Perspective of Thomas Aquinas)*. Zgłoszono nań kilkaset referatów, które rozdzielono na kilka sekcji: historyczna, chrystologiczna, metafizyczna, prawa naturalnego i ludzkiego (*Natural Law and Human Rights Session*), nauk szczegółowych (*Scientific Session*), antropologiczna, moralności (*Moral Session*), politologiczna (*Political Session*), edukacji i kultury, teologiczna i biblijna. Każdego dnia Kongresu odbywały się też sesje plenarne, na których referaty wygłaszali najbardziej znani aktualnie uczeni, zajmujący się myślą św. Tomasza z Akwinu. Specjalne posłanie do uczestników Kongresu wystosował papież Jan Paweł II. Ojciec święty nazwał w nim Tomasza *Doctor Humanitatis*, co jest trzecim oficjalnym tytułem Akwinaty w Kościele katolickim (obok *Doctor Divinitatis* i *Doctor Communis Ecclesiae*) i wyraził swoje głębokie przekonanie, że tomizm jest tą doktryną, którą Kościół powinien wprowadzić w trzecie tysiąclecie ery chrześcijańskiej.

1. UWAGI O KONGRESIE

Dla ogólnej orientacji w problematyce i „idei przewodniej” kongresu warto przyrzeć się programowi sesji plenarnych, gdyż najlepiej ukazują one zamysł organizatorów i stan szeroko pojętego tomizmu¹. Należy dodać, że każdy dzień Kongresu miał swój tytuł, a referaty na sesji otwierającej i zamykającej Kongres wygłosili najwyżsi funkcjonariusze Kurii Rzymskiej, odpowiedzialni za naukę i kulturę. Kon-

¹ Oto wspomniany program:

Pierwszy, roboczy, dzień Kongresu (22 września 2003) nosił tytuł: *Drogi i charakterystyka humanizmu chrześcijańskiego (The Roots and Characteristics of Christian Humanism)* i składał się z następujących wystąpień plenarnych:

Prof. Joseph A. Di Noia: *Obraz Boga – obraz Chrystusa: Teologiczne podstawy humanizmu chrześcijańskiego (Imago Dei – Imago Christi: The Theological Foundation of Christian Humanism)*.

Prof. Leo J. Elders: *Humanizm – jego źródła, rozwój i składniki (L'Humanisme – Ses racines, son développement et ses composantes)*.

Prof. Battista Mondin: *Humanizm filozoficzny św. Tomasza i odnowa metafizyki (L'umanesimo filosofico di San Tommaso e il rinnovamento della metafisica)*.

Prof. Ralph M. McInerney: *Nieobecność Boga, nieobecność człowieka (Absence of God, Absence of Man)*.

Następny dzień (23 września 2003) poświęcony był *Filozoficznym i teologicznym podstawom humanizmu chrześcijańskiego (Philosophical and Theological Foundations for Christian Humanism)*. Wystąpili na nim:

Card. Alfonso López Trujillo, przewodniczący Papieskiej Rady do Spraw Rodziny: *Rodzina, duchowe łono swoich dzieci (La familia, útero espiritual de los hijos)*.

Bp Marcelo Sánchez Sorondo: *Konieczność łaski w humanizmie Tomasza z Akwinu (La necesidad de la gracia en el humanismo de Tomás de Aquino)* (w angielskojęzycznym abstrakcie: *The necessity of the grace of Christ*).

Prof. Albert J. Zimmermann: *Uwagi na temat nihilizmu z pozycji chrześcijańskiej koncepcji rzeczywistości (Bemerkungen zum angeblichen 'Nihilismus' im christlichen Verständnis der Wirklichkeit)*.

Prof. John F. Wippel: *Metafizyczne podstawy dla humanizmu chrześcijańskiego u Tomasza z Akwinu (Metaphysical Foundations for Christian Humanism in Thomas Aquinas)*.

Ostatni roboczy dzień Kongresu (24 września 2003) podejmował temat: *Wyzwania współczesnej kultury a wizja chrześcijańskiego humanizmu (The Challenges of Contemporary Culture and the Projection of Christian Humanism)*.

Prof. Enrico Berti: *Pojęcie dobra wspólnego skonfrontowane z wyzwaniami trzeciego tysiąclecia (Il concetto di 'bene comune' di fronte alla sfida del terzo millennio)*.

Prof. Georges M. M. Cottier, O. P.: *Śmierć humanizmu? (Morte dell'Umanesimo?)*.

Prof. Piotr Jaroszyński: *Wyzwania współczesnej kultury wobec chrześcijańskiego humanizmu w krajach post-komunistycznych (The Challenges of Contemporary Culture to Christian Humanism in Post-Communist Countries)*.

Bp Carlo Caffarra: „*Corpore et anima unus*” (*Gaudium et spes* 24, 1): *Etyczna doniosłość jedności substancjalnej człowieka na progu trzeciego tysiąclecia ('Corpore et anima unus': la rilevanza etica dell'unità sostanziale dell'uomo all'inizio del terzo millennio)*.

gres inaugurował kard. Zenon Grocholewski, prefekt Kongregacji Wychowania Katolickiego, wystąpieniem zatytułowanym: *W kierunku autentycznego humanizmu poczynając od autentycznego chrześcijaństwa. Propozycja św. Tomasza z Akwinu – Doktora Humanizmu i Uniwersalnego Doktora Kościoła (Verso l'autentico umanesimo a partire dall'autentico cristianesimo. La prospettiva di San Tommaso d'Aquino – Doctor Humanitatis e Doctor Communis Ecclesiae)*. Na sesji zamykającej Kongres wystąpił kard. Paul Poupard, Przewodniczący Papieskiej Rady Kultury, wygłosił referat zatytułowany: *Chrześcijańska kultura osoby i korzenie humanizmu trzeciego tysiąclecia (La cultura cristiana della persona alle radici dell'umanesimo del terzo millennio)*. Nie udzielał się natomiast na Kongresie najbardziej prominentny kontekstator tomizmu w Kurii Rzymskiej, kard. Joseph Ratzinger, prefekt Kongregacji Doktryny Wiary; należał on wszakże do Komitetu Honorowego Kongresu, obok kilkunastu innych purpuratów i byłego prezydenta republiki, Giulio Andreottiego.

Należy dodać, że *spiritus movens* całego Kongresu był prezes SITA, prof. Abelardo Lobato oraz że zaplanowano specjalną audiencję dla uczestników Kongresu u Ojca świętego, którą odwołano z powodu niedyspozycji Papieża.

Całościowego obrazu tak samego Kongresu, jak i kondycji tomizmu w Kościele i świecie należałoby szukać na sesjach szczegółowych (*special sessions*). Oczywiście sesje te odbywały się jednocześnie w kilku grupach tematycznych, dlatego ostatecznym punktem odniesienia mogą być w chwili obecnej² abstrakty (w języku angielskim) wszystkich zgłoszonych referatów (było ich ok. 400). Analizując te abstrakty, odnosi się wrażenie, że tomistyczna perspektywa, o której mówi się w tytule Kongresu, jest dość mglista i mocno odległa. Raczej był to Kongres szeroko pojętej filozofii chrześcijańskiej. Pisma Tomasza z Akwinu były na Kongresie przywoływane znacznie rzadziej niż np. wystąpienia obecnego Papieża. Prawie nie było referatów analizujących wypowiedzi Akwinaty. Było nieco

² Organizatorzy Kongresu planują wydanie materiałów pokongresowych, zawierających pełne teksty zgłoszonych referatów (w językach, w jakich zostały przygotowane). Należy dodać, że dopiero wtedy uzyskamy najpełniejszą informację o tomizmie, gdyż przesłane na Kongres referaty mogły mieć 10 stron objętości, a wystąpienia na sesjach szczegółowych oscylowały w granicach 10 minut, zawierały więc najczęściej tylko skrótowne wersje przesłanych tekstów. Już teraz wygłoszone na Kongresie referaty dostępne są na stronie internetowej PAST: <http://e-aquinas.net>.

wystąpień na temat różnych konsekwencji filozoficznych i teologicznych ujęć Tomasza (do tej grupy zaliczam też i nasze referaty). Część wystąpień poświęcono współczesnym tomistom w różnych krajach – można było na ich podstawie dowiedzieć się, jakie aspekty nauki *Doktora Humanizmu* podejmowane są w różnych krajach i ośrodkach. W zadziwiający sposób niektórzy prelegenci z Ameryki Łacińskiej (i nie tylko) łączyli tomizm z teologią wyzwolenia lub dość agresywnym feminizmem. Niektóre referaty odbiegały w tak zasadniczy sposób nie tylko od tomizmu, lecz i tematu Kongresu, że budziły zdziwienie i pytanie o kryteria, dla których zakwalifikowano je na ten Kongres.

Dużo było na Kongresie „załamania rąk” nad współczesną kulturą, jej zwyrodnieniami i antyintelektualnym charakterem. Ta krytyka dokonywana jednak była w poczuciu bezsilności wobec tych negatywnych zjawisk. Wielu prelegentów wyrażało przekonanie o słabości tomizmu. Szkoda, że na Kongresie nie sformułowano, ani diagnozy przyczyn tej słabości, ani nie zaproponowano jakiejś terapii lub choćby środków zaradczych. Nie wskazywano na Kongresie, na przykład, na potrzebę studiów źródłowych nad tekstami Tomasza z Akwinu; raczej dominowało przekonanie, że wszystko, co istotne w tych tekstach zostało „wyczytanie” i przekazane nam przez „wielkich” tomistów poprzedniego pokolenia. Prominentni prałaci Kościoła nie zauważyli – ze swej strony – że troska o tomizm po Soborze Watykańskim II, pomimo różnych oficjalnych papieskich enuncjacji, przestała być pierwszoplanową sprawą kościelnych instytucji naukowych. W tej mierze aktualne są wciąż słowa prof. Mieczysława Gogacza, wypowiedziane przy podobnej okazji (po Międzynarodowym Kongresie Tomistycznym w 1974 r., zorganizowanym w 700 rocznicę śmierci Tomasza z Akwinu): „Tomizm (...) zarysował się na Kongresie zgodnie z tym, co w różnych krajach i środowiskach już wypracowano, o czym wiemy z publikacji. Mówiąc dokładniej, przeważał tomizm podręcznikowy, dość werbalny, który nie może zainteresować precyzyjnie myślących kantystów, fenomenologów, filozofów języka, czy nawet egzystencjalistów”³. Wydaje się, że i dziś – podobnie jak wtedy – jako coś niezbędnego dla tomizmu jawi praca historyków filozofii, mająca

³ M. Gogacz, *Szkice o kulturze*, Kraków-Warszawa 1985, 66.

rangę – według wyrażenia M. Gogacza – hermeneutyki metafizyki. O tę metafizykę bowiem dopominali się uczestnicy Kongresu, o potrzebie usytuowania metafizyki jako fundamentu kultury mówił – w rozmowie z przedstawicielami UKSW – kard. Zenon Grocholewski.

Głównym mankamentem Kongresu, szczególnie w odniesieniu do prac w sekcjach, był brak tłumaczenia. Mówcy – poza nielicznymi – przemawiali w swych ojczystych językach, wśród których królowały włoski i hiszpański, zazwyczaj niezrozumiałe dla „anglojęzycznej” części uczestników. Czyniło to z Kongresu istną wieżę Babel, zwłaszcza, że można było – oprócz już wymienionych języków – usłyszeć jeszcze angielski, niemiecki, francuski, portugalski, łacinę. Sytuację ratowały anglojęzyczne abstrakty referatów – przydałoby się jednak tłumaczenie wystąpień na któryś z „północnych” języków europejskich. Zwłaszcza, że odnosiło się wrażenie, że sytuacja „odwraca się” gdy ktoś mówił po angielsku, francusku lub niemiecku. Ta niewątpliwa „pierworodna wina” Kongresu miała też i swoje „błogosławieństwa” – zintegrowała bowiem „anglojęzyczną” część uczestników, w wyniku czego na przykład pracownicy UKSW nawiązali kontakty naukowe z Amerykanami z Nowego Yorku, Filadelfii i Chicago. (Inauguracją tych kontaktów był specjalny lunch, na który zaproszono nas do Kolegium Amerykańskiego w dniu 23 września).

2. HISTORYCY FILOZOFII Z UKSW NA KONGRESIE

Polacy stanowili na Kongresie dość liczną grupę narodową, w której niewątpliwie dominowali reprezentanci Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Przybyli oni do Rzymu w zorganizowanej grupie „pod dowództwem” siostry prof. dr hab. Zofii Józefy Zdybickiej, wieloletniego dziekana KUL-owskiego Wydziału Filozoficznego. Oprócz Siostry Profesor, która wspólnie z prof. A. Lobato kierowała obradami sekcji antropologicznej, przedstawiciel KUL – prof. dr hab. Piotr Jaroszyński miał wykład na Sesji Plenarnej Kongresu, a ks. prof. dr hab. Moskal wygłosił referat na sesji historycznej. Oprócz nich przybyło na Kongres z Lublina szereg młodszych badaczy, którzy wygłaszali referaty na różnych szczegółowych sesjach Kongresu.

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego reprezentowało na Kongresie tylko czterech filozofów (wymieniam alfabetycz-

nie): dr hab. Artur Andrzejuk, kierownik Katedry Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej, ks. dr Tomasz Stępień, adiunkt w Pierwszej Katedrze Teologii Dogmatycznej na Wydziale Teologicznym, dr Krzysztof Wojcieszek, wykładowca z Wyższej Szkoły im. Bogdana Jańskiego w Warszawie, do roku akademickiego 2002/2003 związany ze Studium Zaocznym i Podyplomowym UKSW, dr Krzysztof Wroczyński, adiunkt w Katedrze Etyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej, który na sesji dotyczącej kultury i edukacji wygłosił referat zatytułowany *Uwagi na temat miejsca filozofii we współczesnej kulturze (Remarks on the Position of Philosophy within Contemporary Culture)*.

Uczniowie prof. M. Gogacza, związani z Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej UKSW, zaprezentowali na Kongresie główne i charakterystyczne tezy tomizmu konsekwentnego, sformułowanego i nauczanego przez prof. M. Gogacza w ATK i kontynuowanego dziś przez jego uczniów w UKSW.

I tak, Tomasz Stępień przedstawił referat zatytułowany *Nowa koncepcja rozumienia człowieka w warszawskiej szkole tomizmu konsekwentnego (New Conceptions in the Understanding of Man in the Warsaw School of Consequential Thomism)*. Mówca zaznaczył na wstępie, że szkoła tomizmu konsekwentnego jest jedną z propozycji interpretowania tekstów św. Tomasza i rozwijania jego filozofii, podkreślając, że założyciel Szkoły, prof. M. Gogacz wierzył, że teksty Akwinaty zawierają kompletny system filozoficzny i proponował studia nad tekstami Tomasza bez odwoływania się przy tym do współczesnych mód filozoficznych. T. Stępień podkreślił, że naukowcy z warszawskiej szkoły tomizmu konsekwentnie kładą nacisk na rolę aktu istnienia na polu metafizyki i innych dyscyplin filozoficznych, włączając w to antropologię filozoficzną. Najważniejszym rezultatem studiów nad aktem istnienia jest – według mówcy – nowa teoria osoby i modyfikacja teorii stwarzania. Gdy chodzi o rozumienie osoby, nowość polega na zwróceniu uwagi na istotę człowieka, opisaną jako subsystemacja. Daje to możliwość nowego sformułowania definicji osoby, jako bytu jednostkowego o intelektualnej subsystemacji (*intellectualis subsistentia individuum ens*). Nowe podejście do ujęcia stworzenia, polega – zdaniem Stępnia – na uznaniu, że Bóg jako Samoistny Akt istnienia stwarza akt istnienia bytu jednostkowego, ale nie stwarza formy bytu, która jest

tworzona przez ten akt istnienia we współpracy z innymi zewnętrznymi przyczynami (tj. przyczynami celowymi).

Referat T. Stępnia⁴ prezentowany był na sesji historycznej, której przewodniczył prof. Leo Elders. Reagował on żywo na rysowane przez Prelegenta „ilustracje” tomizmu konsekwentnego, a w podsumowaniu podkreślił swoje zainteresowanie przedstawionymi badaniami i wysoko ocenił sam referat.

Krzysztof Wojcieszek w referacie zatytułowanym *Ludzkie stawanie się: nowe zastosowanie dla starej tomistycznej teorii (Human Coming to Be: A new proposal for the Old Thomistic Theory)*⁵ stwierdził, że arystotelesowska teoria powstawania człowieka z jej ideą animacji przez kolejne doskonalsze dusze nie jest zgodna z oryginalną metafizyką *esse* wypracowaną przez św. Tomasza z Akwinu. Stanowi ona również – zdaniem K. Wojcieszka – słaby punkt wyjścia dla współczesnych bioetyków, postulujących ochronę życia ludzkiego od poczęcia rozumianego jako początek biologicznego rozwoju. Mówca podkreślił, że autentyczna myśl Tomasza o powstawaniu (autentyczna, czyli zgodna z rdzeniem jego metafizyki) powinna opisywać takie same wydarzenia dla wszystkich substancji stwarzanych przez Boga (*creatio actus essendi* bytu przygodnego). Tylko Istnienie Samoistne może być przyczyną sprawczą jakiegokolwiek bytu powstającego. Stworzone *esse* tego bytu współpracuje z zespołem wtórnych przyczyn – przyczyn celowych (definicja prof. M. Gogacza) wyznaczających miarę dla danego aspektu istoty powstającego bytu. Można powiedzieć, że skuteczne (zgodne z naturą danego bytu) stwarzanie jest możliwe w obecności minimalnego zestawu takich przyczyn, przyporządkowanych do odpowiednich aspektów istoty powstającego bytu. Współczesne dane naukowe sugerują, że w przypadku człowieka ten specjalny moment zachodzi w chwili ostatecznego zestawienia genetycznego opisu ciała (integracja i duplikacja właściwego genomu) – kilka godzin po akcie zapłodnienia, ale ciągle w stadium zygoty.

Stara teoria sukcesywnej animacji kolejnymi duszami jest faktycznie – podkreślił Prelegent – opisem komponowania się nie-

⁴ Pełny tekst wystąpienia publikujemy w niniejszym numerze w dziele *Prace przeglądowe*.

⁵ Pełny tekst wystąpienia publikujemy w niniejszym numerze w dziele *Prace przeglądowe*.

zbędnego zestawu przyczyn celowych. Wiele naturalnych zmian jest potrzebnych, aby przygotować taki zestaw i jest to jakby „mikroewolucja” – przygotowanie warunków do stworzenia kompletnej i objętej daną naturą jednostki, złożonego ludzkiego bytu. Następuje to przed poczęciem, gdy odpowiednie zestawy genów są komponowane na przykład w procesie mejotycznym.

W ten sposób obie teorie powstawania człowieka, nowa i stara, mają swoje zastosowanie w filozoficznej interpretacji ludzkiego powstawania, podkreślił K. Wojcieszek i dodał, że umożliwia to współpracę filozofii z biologią, szczególnie w takich sprawach jak ewolucja biologiczna i biologia molekularna.

Warto dodać, że K. Wojcieszek w swej błyskotliwej prezentacji, przeznaczonej dla zasadniczo hiszpańskojęzycznego audytorium, wykorzystał polskie cukierki, kolorowe włoskie jabłka i ruchome pulpity, czym wywołał entuzjazm słuchaczy. Jeden z profesorów Uniwersytetu w Salamance zawołał w ramach owacji: *arriva Polonia!* (naprzód Polska). Traktujemy to jako ocenę polskich prac tomistycznych przez przedstawiciela czołowego uniwersytetu katolickiego.

A. Andrzejuk przedstawił na sesji antropologicznej referat zatytułowany *Tomistyczna teoria relacji osobowych (La théorie thomiste des relations personnelles)*⁶, w którym – po wskazaniu źródeł tej teorii w tekstach św. Tomasza – ukazał najważniejsze jej tezy sformułowane na Seminarium Historii Filozofii w Akademii Teologii Katolickiej prowadzonym przez prof. M. Gogacza i jego uczniów. Po scharakteryzowaniu samej teorii relacji osobowych i omówieniu poszczególnych tych relacji, A. Andrzejuk ukazał niektóre filozoficzne konsekwencje tej teorii, wyprowadzone z niej przez samego M. Gogacza, jak tomistyczne przeformułowanie dotychczasowej fenomenologicznej teorii wartości oraz sformułowanie konsekwentnie tomistycznej koncepcji godności osoby i teorii obecności. Wskazał też na dyskusje oraz rozwinięcia tematów, związane z tą teorią, znajdujące się w pracach kontynuatorów ujęć Profesora: Jakuba Wójcika, Ryszarda Kalki, Władysława Kubiaka, Krzysztofa Kalki.

Referatu A. Andrzejuka wysłuchała Z. J. Zdybicka, a ciepło podsumował go, prowadzący to spotkanie, A. Lobato.

⁶ Pełny tekst wystąpienia publikujemy w niniejszym numerze w dziale *Rozprawy*.

Oprócz spotkań oficjalnych, Kongres był okazją do rozmów i spotkań z tomistami z różnych krajów oraz naszymi rodakami, pracującym w Rzymie. Wspomniano już w tej relacji o spotkaniu z kard. Zenonem Grocholewskim (dr h. c. naszego Uniwersytetu), który odbył z nami dłuższą rozmowę o kulturze, filozofii i tomizmie w pierwszym dniu Kongresu oraz o spotkaniach z Amerykanami w ich rzymskim Kolegium. Na ostatniej sesji Kongresu, o. prof. dr hab. Edward Kaczyński, profesor Angelicum w rozmowie z tomistami z Warszawy nie tylko odnotował obecność tomizmu konsekwentnego na Kongresie, lecz i wyraził przekonanie, że zaprezentowanie w Rzymie osiągnięć tomistycznej szkoły prof. Gogacza stanowi jedno z ważnych wydarzeń tego Kongresu.